

Dorota Lisowicz-Żurek

Instytut Historii, Uniwersytet Pedagogiczny

Kancelaria małego miasta — organizacja, funkcje, znaczenie na przykładzie Chrzanowa w XV—XVI wieku

Badania nad kancelariami miejskimi mają długą tradycję, jednakże skupiano się w nich przede wszystkim na miastach dużych i średnich¹. Tymczasem,

¹ Stan badań nad tym zagadnieniem do 2006 r. omówił J. Tandecki: *Rozwój badań nad dokumentem oraz kancelariami miejskimi w Polsce*. W: „Studia Archiwalne”. T. 2. Lublin 2006, s. 21—29. Niemieckojęzyczna wersja tej pracy: Tenże: *Anfänge und Entwicklung der Forschungen zur städtischen Diplomatie in Polen*. In: *La diplomatie urbaine en Europe au Moyen Âge. Actes du congrès de la Commission internationale de diplomatique, Gand, 25—29 août 1998*. Éd. W. Prevenier, Th. de Hemptinne. Louvain—Apeldoorn 2000, s. 489—500. W powstałych do tej pory pracach skupiano się głównie na dużych miastach Królestwa Polskiego, takich jak Poznań (I. Radtke: *Kancelaria miasta Poznania do 1570 roku*. Warszawa 1967) czy Kraków (M. Friedberg: *Kancelaria miasta Krakowa do połowy XVIII w.* „Archeion” 1955, T. 24, s. 277—304; B. Wyrozumska: *Kancelaria miasta Krakowa w średniowieczu*. Kraków 1995), a także miastach pruskich (H. Piskorska: *Organizacja władz i kancelarii miasta Torunia do 1793*. Toruń—Łódź 1956; J. Tandecki: *Średniowieczne księgi wielkich miast pruskich jako źródła historyczne i zabytki kultury mieszczańskiej (organizacja władz, zachowane archiwalia, działalność kancelarii)*. Warszawa—Toruń 1990; Tenże: *Kancelarie wielkich miast pruskich jako ośrodki średniowiecznej kultury miejskiej*. W: *Drogą historii. Studia ofiarowane profesorowi Józefowi Szymańskiemu w siedemdziesiąt rocznicę urodzin*. Red. P. Dymmel, K. Skupieński, B. Trelińska. Lublin 2001, s. 213—226). Badacze zwrócili również uwagę na kancelarie średnich miast Królestwa Polskiego, takich jak Lublin (M. Stan-kowa: *Kancelaria miasta Lublina XIV—XVIII w.* Warszawa 1968; M. Trojanowska: *Dokument miejski lubelski od XIV do XVIII wieku. Studium dyplomatyczne*. Warszawa 1977; M. Resztak: *Ze studiów nad kulturą prawną kancelarii miejskiej późnośredniowiecznego Lublina*. W: *Coram iudicio. Studia z dziejów kultury prawnej w miastach późnośredniowiecznej Polski*. Red. A. Bartoszewicz. Warszawa 2013, s. 109—130; M. Resztak: *Najstarsza zachowana lubelska księga miejska i jej pisarze (część I)*. St. Żr. 2013, T. 51, s. 3—18; Ten-

jak zauważyli badacze, obraz kancelarii w tego typu ośrodkach nie może być odnoszony do małych miast, o charakterze rzemieślniczym czy rzemieślniczo-rolniczym². W ostatnich dziesięcioleciach obserwuje się wzrost zainteresowania dziejami małych ośrodków miejskich, co przekłada się również na intensyfikację badań nad zagadnieniem funkcjonowania i organizacji ich kancelarii. Analizom poddaje się coraz więcej ksiąg sądowych wytworzonych przez te jednostki, co wzbogaca stan naszej wiedzy na temat różnych aspektów życia społeczności małomiasteczkowych, w tym także mieszkańców ośrodków prywatnych³.

ze: *Najstarsza zachowana lubelska księga miejska i jej pisarze (część II)*. St. Żr. 2013, T. 52, s. 23—44), Kazimierz (M. Friedberg: *Kancelaria miasta Kazimierza pod Krakowem 1335—1802*. „Archeion” 1962, T. 36, s. 137—170; M. Starzyński: *Średniowieczny Kazimierz, jego ustrój i kancelaria*. Kraków 2015), Krosno (F. Leśniak: *Elita intelektualna miasta. Pisarze miejscy i nauczyciele w Krośnie (do 1630 r.)*. W: *Krosno. Studia z dziejów miasta i regionu*. T. 5. Red. F. Leśniak. Krosno 2010, s. 21—61) czy Stara Warszawa (Z. Górski: *Organizacja kancelarii miejskiej Starej Warszawy i system pracy pisarzy miejskich*. „Archeion” 1983, T. 76, s. 19—36). Badaniu poddano też śląską Świdnicę (A. Dudzińska: *O pracy świdnickiej kancelarii miejskiej w pierwszej połowie XVI wieku*. W: *Miasta polskie w średniowieczu i czasach nowożytnych*. Red. P. Gołdyn. Kraków 2008, s. 227—239).

² K. Maleczyński, M. Bielińska, A. Gąsiorowski: *Dyplomatyka wieków średnich*. Warszawa 1971, s. 322; T. Jurek: *Dokument jako przejaw uczoności w Polsce średniowiecznej*. W: *Od genealogii do historii społecznej*. Red. A. Jaworska, B. Trelińska. Warszawa 2011, s. 103—104. Podziału miast Królestwa Polskiego na cztery kategorie („civitates principales”, „civitates et oppida secundi ordinis”, „oppida habentia fora annua et septimanalia”, „oppida non habentia fora”) dokonano po raz pierwszy w ustawie pogłównego z 1520 r. — *Corpus Iuris Polonici, sectionis primae: privilegia statuta constitutiones dicta decreta mandata Regnum Poloniae spectantia comprehendentis. Volumen tertium annos 1506—1522 continens. Typis mandavit annotationibus instruxit Osvaldus Balzer*. Cracoviae 1906, s. 598; Z. Kulejewska-Topolska: *Oznaczenia i klasyfikacje miast w dawnej Polsce (XVI—XVIII w.)*. CP-H 1956, T. 8, z. 2, s. 262; M. Bogucka, H. Samsonowicz: *Dzieje miast i mieszczaństwa w Polsce przedrozbiorowej*. Wrocław—Łódź 1986, s. 106, 114—118.

³ H. Samsonowicz: *Z badań nad kancelarią małych miast w Polsce XV w.* „Miscellanea Historico-Archivistica” 1985, T. 1, s. 243—259; Tenże: *Średniowieczne księgi sądowe małych miast w Polsce*. W: *Homines et societas. Czasy Piastów i Jagiellonów. Studia historyczne ofiarowane Antoniemu Gąsiorowskiemu w sześćdziesiątą piątą rocznicę urodzin*. Poznań 1997, s. 447—484; J. Łosowski: *Dokument i księga wpisów w społecznościach małych miast okresu staropolskiego. Problem funkcji*. W: *Kultura piśmienna średniowiecza i czasów nowożytnych. Problemy i konteksty badawcze*. Red. P. Dymmel, B. Trelińska. Lublin 1998, s. 151—164; K. Chojnacka: *Archiwalia wielkopolskich miast szlacheckich (okres staropolski)*. „Archeion” 1970, T. 54, s. 79—91; T. Jurek: *Mikrokosmos prowincjonalny. Nad najstarszą księgą miejską Ponieca z przełomu XV i XVI w.* W: *Aetas media, aetas moderna. Studia ofiarowane profesorowi Henrykowi Samsonowiczowi w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*. Warszawa 2000, s. 42—56; A. Bartoszewicz: *Czas i datacja czynności kancelaryjnych w małych miastach polskich późnego średniowiecza*. W: *Aetas media...*, s. 607—614; Taż: *Księga radziecka miasta Szrenńska z lat 1525—1536*. „Rocznik Mazowiecki” 2001, T. 13, s. 69—78; Taż: *Czas w małych miastach. Studium z dziejów kultury umysłowej późnośredniowiecznej Polski*. Warszawa—Pułtusk 2003; A. Sztachelska: *Trzy księgi miejskie białostockie*. „Archeion” 1968,

Przedmiotem niniejszych rozważań jest kancelaria Chrzanowa, zaliczane-
go do małych miast. W okresie średniowiecza znajdował się on na terytorium
ziemi krakowskiej, na pograniczu Małopolski oraz Śląska i stanowił własność
rodu Ligezów⁴. Badacz dziejów Chrzanowa ma do dyspozycji stosunkowo
dobrze zachowany zasób ksiąg sądowych, na który składają się oprócz serii
ksiąg wójtowsko-ławniczych⁵ także trzy księgi urzędu radzieckiego⁶. Pierw-
sza z ksiąg radzieckich, obejmująca zapiski z średniowiecza, jest równocześnie
najstarszą zachowaną księgą miejską Chrzanowa. Regularne wpisy pojawia-
ją się w niej od roku 1421, ale znajduje się tam też kilkanaście zapisek z lat
wcześniejszych. Najstarsza z nich pochodzi z 1408 roku. Księga doprowadzona
została do roku 1526. Poza wspomnianym rękopisem badacz dziejów średnio-
wiecznego Chrzanowa ma do dyspozycji prowadzoną w tym samym czasie
księgę ławniczą, do której wniesione zapiski obejmują lata 1430—1524⁷.

Pierwsze księgi wpisów, ukazujące gminę miejską w początkowej fazie jej
funkcjonowania, są szczególnie warte uwagi. Wraz z rozwojem ośrodka za-
uważalny staje się także rozwój form kancelaryjnych w nim stosowanych. Ana-
liza wciągniętych do księgi zapisek ukazuje charakter i rodzaj spraw, którymi
najczęściej się zajmowano. To z kolei pozwala na dokonanie pewnych spostrze-
żeń dotyczących teorii i praktyki kompetencji sądów radzieckich i wójtowsko-
ławniczych w małych ośrodkach. Badania prowadzone nad innymi miastami
ukazały utrzymujący się niemal do końca średniowiecza brak wyraźnego

T. 50, s. 121—142; J. Łosowski: *Księgi miejskie Bełżyc (XVI—XVIII w.)*. „Archeion” 1989,
T. 86, s. 33—62; Tenże: *Kancelarie miast szlacheckich województwa lubelskiego od XV do
XVIII w.* Lublin 1997 (zob. też recenzję tej pracy pióra A. Bartoszewicz, w: Kw. Hist. 1999,
T. 106, nr 2, s. 97—99).

⁴ Chrzanów zaliczany jest do miast tzw. trzeciej kategorii, „oppida habentia fora an-
nua et septimanalia”. Spośród prac poświęconych w całości lub części dziejom tego ośrodka
w średniowieczu wymienić należy najstarszą monografię miasta autorstwa J. Pęckowskie-
go: *Chrzanów. Miasto powiatowe w województwie krakowskim. Monografia z 27 ilustracja-
mi w tekście*. Chrzanów 1934. Ponadto, o dziejach miasta w okresie średniowiecza pisali:
Z. Leszczyńska-Skrętowa: *Chrzanów*. W: SHGKr, Cz. 1, z. 2, s. 379—383; F. Kiryk:
Chrzanów na przełomie średniowiecza i czasów nowożytnych. St. Hist. 1994, R. 39, z. 4,
s. 451—471; Z. Wojaś: *Chrzanów średniowieczny i nowożytny do połowy XVII w.* W: *Chrze-
nów. Studia z dziejów miasta i regionu*. [T. 1:] *Do roku 1939*. Chrzanów 1998, s. 59—110;
D. Żurek: *Socjotopografia Chrzanowa do połowy XVII w.* [praca doktorska, maszynopis znaj-
duje się w Bibliotece Instytutu Historii Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie].

⁵ Łącznie zachowały się 23 tomy ksiąg miejskich Chrzanowa (ANKr, *Akta miasta Chrze-
nowa*, sygn. Dep. 36, 58), z których zdecydowana większość to księgi urzędu wójtowsko-
ławniczego.

⁶ Tamże, sygn. Dep. 36, 38, 41. Druga księga radziecka, której zapiski rozpoczynają się
w 1527 r. i stanowią kontynuację pierwszej, doprowadzona została do 1604 r. Trzecia obejmuje
wpisy z zaledwie 10 lat (1555—1564).

⁷ Tamże, sygn. Dep. 37. W inwentarzu archiwalnym pojawiła się nieścisłość co do ram
chronologicznych tej księgi, ponieważ podano, że sięga ona 1522 r. Podobnie w pracy A. Bar-
toszewicz: *Piśmienność mieszczańska w późnośredniowiecznej Polsce*. Warszawa 2012, s. 18.

rozgraniczenia prerogatyw obu organów władzy sądowniczej⁸. W niniejszych rozważaniach zawartość najstarszych ksiąg miejskich nie zostanie poddana charakterystyce, gdyż problematykę tę poruszono w odrębnym artykule⁹.

Powstanie kancelarii nierozzerwalnie związane było z wykształceniem się organów władzy samorządowej. Według Janusza Tandackiego, dopiero wówczas można mówić o kancelarii w pełnym tego słowa znaczeniu¹⁰. W przypadku Chrzanowa nieznana jest data lokacji miasta, natomiast pierwsze przekazy źródłowe o ławnikach pochodzą z 1396 roku, o rajcach zaś z 1408 roku¹¹, co oznacza, że w tym czasie istnieć musiała już kancelaria dokumentująca działalność tychże władz.

Kancelaria miejska spełniała szereg różnych funkcji¹². Zadania tej jednostki koncentrowały się głównie na obowiązkach związanych z dokumentowaniem działalności rajców i ławników wraz z wójtem, na wystawianiu i odbieraniu dokumentów i listów oraz prowadzeniu ksiąg wpisów¹³. Organy władzy w Chrzanowie wykorzystywały księgę głównie do dokonywania wpisów o charakterze urzędowym, przede wszystkim administracyjnym i notarialnym¹⁴. Nie da się ukryć, że w małych ośrodkach funkcje kancelarii miejskiej były ograniczone.

Przez cały okres średniowiecza i co najmniej do końca XVII wieku w kancelarii miejskiej pracował jeden pisarz, który protokołował sprawy załatwiane zarówno na posiedzeniach rady, jak i ławy. Nie doszło tu do wydzielenia agend zawiadujących różnymi typami spraw, zakres zadań władz miejskich był bowiem na tyle wąski, że wystarczyło zatrudnienie jednego pisarza¹⁵. Ponad-

⁸ Przykłady tego typu znajdujemy w Sieradzu, Ciężkowicach, Płocku, Szadku, Biecu. Por. H. Samsonowicz: *Kultura prawnicza miast polskich w średniowieczu*. W: *Mente et literis. O kulturze i społeczeństwie wieków średnich*. Poznań 1984, s. 321—322, przyp. 9.

⁹ Szczegółowy opis księgi o sygn. Dep. 36 zob. D. Żurek: *Najstarsza księga miejska Chrzanowa. Studium źródłoznawcze*. „Archeion” (w druku).

¹⁰ J. Tandacki: *Kancelarie wielkich miast...*, s. 214.

¹¹ NKS, nr 520. ANKr, *Akta miasta Chrzanowa*, sygn. Dep. 36, s. 20.

¹² Szerzej na ten temat pisze A. Bartoszewicz: *Piśmienność mieszczańska...*, s. 67—70. Autorka wyróżnia dwa rodzaje funkcji, jakie spełniała kancelaria miejska. Jedne koncentrowały się wokół szeroko rozumianej „pomocy w zarządzaniu miastem”, przejawiającej się w takich działaniach, jak tworzenie i przechowywanie różnego rodzaju dokumentacji związanej z regulowaniem życia miejskiego, korespondencją zewnętrzną, prowadzeniem rachunków miejskich, wydawaniem wyroków. Drugi rodzaj zadań łączył się z uwierzytelnianiem na piśmie czynności prawnych dokonywanych przed urzędem przez mieszczan.

¹³ J. Tandacki (*Średniowieczne księgi...*, s. 213) zwrócił uwagę na jeszcze inne, często pomijane zadania kancelarii miejskiej, związane z jej rolą polityczną i kulturotwórczą.

¹⁴ Według podziału zaproponowanego przez Janusza Łosowskiego (*Księgi miejskie Bełżyc...*, s. 44—49).

¹⁵ Podobna sytuacja wydarzyła się przykładowo w podkrakowskim Kazimierzu, chociaż tam z czasem zatrudniono podpisa, zob. K. Maleczyński, M. Bielińska, A. Gąsiorowski: *Dyplomatyka wieków...*, s. 321.

to, jego obowiązki kancelaryjne nie były bardzo absorbujące, gdyż pozwalały mu na pełnienie jeszcze innych funkcji, np. nauczyciela czy rajcy. Czynności kancelaryjne, jakie wykonywał, skupiały się głównie na prowadzeniu ksiąg wpisów i wystawianiu dokumentów. W związku z tym obowiązkiem pisarza było uczestniczenie w posiedzeniach sądów i protokołowanie obrad. Najpewniej na bieżąco czynił to na luźnych kartkach, a następnie „na czysto” wciągał odpowiednie zapiski do czystopisu. W takim przypadku mielibyśmy do czynienia z dwustopniowym systemem prowadzenia ksiąg, o stosowaniu którego świadczy niezachowanie porządku chronologicznego i tematycznego wpisów, umieszczanie ich w dowolnym miejscu w rękopisie. Na pisarzu spoczywała odpowiedzialność za przechowywanie otrzymywanych dokumentów oraz prowadzenie korespondencji. Do jego zadań należało także ewidencjonowanie obywateli przyjmowanych do prawa miejskiego. Wprawdzie w Chrzanowie nie utworzono oddzielnej księgi przyjęć do tegoż prawa, ale wpisy o tym charakterze stanowią najliczniejszą grupę zapisek wniesionych do najstarszego rękopisu.

W tym miejscu należy zasygnalizować problem tożsamości pojęć „pisarz” i „notariusz”. Krzysztof Skupieński zwracał uwagę, że jeszcze w XVI wieku w języku polskim nie używano słowa „notariusz”, łaciński termin „*notarius*” tłumacząc jako „pisarz”. Wobec tego, według tegoż badacza, stosowanie pojęcia „notariusz” w odniesieniu do okresu średniowiecza to anachronizm — należałoby zastąpić je słowem „pisarz”¹⁶. Autor zauważył jednak problem, jaki rodzi się w przypadku tych kancelarii, gdzie personel określany był zamiennie tylko dwoma terminami: „*notarius*” bądź „*scriptor*”¹⁷. Kwestia ta ma nieco mniejsze znaczenie tam, gdzie kancelaria była jednoosobowa i nie ma potrzeby hierarchizowania jej personelu. W związku z powyższym należałoby przyjrzeć się terminologii źródeł celem ustalenia, jak określały siebie osoby spisujące dokumenty i prowadzące księgi w Chrzanowie. Wiadomo, że pierwszy znany ze źródeł pisarz Mikołaj podpisał się jako „*scriptor*”¹⁸, natomiast kolejni określali

¹⁶ K. Skupieński: *Notariusze i notariat w średniowiecznej Polsce*. „Res Historica” 1998, T. 3, s. 168—169. Tu też szerzej na temat problemów terminologicznych i słuszności stosowania pojęcia „notariusz” w odniesieniu do źródeł średniowiecznych — tamże, s. 166—176.

¹⁷ Tamże, s. 169—170.

¹⁸ A. Bartoszewicz zwróciła uwagę na to, że Mikołaj we wpisie noty intromisyjnej użył formuły instrumentu notarialnego, jakim był rysunek herbu na znaku notarialnym, co według autorki świadczyć ma o jego aspiracjach (Taż: *Piśmienność mieszczańska...*, s. 215, przyp. 167). Mikołaj zastosował elementy subskrypcji towarzyszącej rysunkowi jego znaku. O sobie samym pisał w trzeciej osobie, podając swoje imię, imię ojca, określił także, w jakiej diecezji jest diakonem, ale w odniesieniu do siebie nie użył terminu „notariusz”. Wpis opatrzył znakiem. Zawiera on w rysunku motyw heraldyczny, być może to godło herbu rycerskiego. W znak wpisane zostały napisy będące skrótem od imienia i nazw miejscowości, z których Mikołaj się pisał. Pod znakiem ponownie umieszczono podpis i rzadko spotykane w napisach polskich odwołanie do Boga: *Fili Dei Miserere mei* — ANKr, *Akta miasta*

siebie mianem „*notarius*” („*notarius civitatis Chrzanow, publicus notarius*”)¹⁹. W dalszej części artykułu używane będzie więc także pojęcie „notariusz”, mając jednak na uwadze wcześniejsze spostrzeżenia.

Analiza zapisek dokonywanych przez poszczególnych pisarzy może dostarczyć pewnych informacji na temat metod ich pracy czy posiadanych umiejętności²⁰. Osoby dokonujące wpisów do rękopisu najstarszej chrzanowskiej księgi miejskiej zazwyczaj nie podawały swego imienia. Wyjątek stanowi wpis inauguracyjny księgę w 1421 roku, którego dokonał diakon Mikołaj, syn Jakuba, niegdyś student Uniwersytetu w Pradze, ówczesny rektor szkoły parafialnej²¹. Mikołaj pracował jako nauczyciel w miejscowej szkole w roku 1415²², co oznacza, że już wówczas mógł zawiadywać kancelarią, w 1421 roku zaś jemu przypadło w udziale założenie księgi miejskiej. Po przeprowadzeniu analizy rąk pisarskich można stwierdzić, że to Mikołaj wciągnął do księgi część zapisek z lat wcześniejszych. On także jest autorem ciągu wpisów przyjęć do prawa miejskiego z lat 1420—1421²³. W rachunkach miasta, prawdopodobnie z 1421 roku²⁴, odnotowano wypłatę pewnej sumy *magistro antiquo*, nie wydaje się jednak, aby chodziło tu o Mikołaja²⁵, gdyż z całą pewnością to on dokonał

Chrzanowa, sygn. Dep. 36, wewnętrzna strona okładki; K. Skupieński: *Notariat publiczny w średniowiecznej Polsce*. Lublin 2002, s. 153, 202—215. Wszystko to świadczy o tym, że Mikołaj, mimo że nie był notariuszem, miał wiedzę na temat stosowanych przez tę grupę zawodową formuł.

¹⁹ Użycie tytułu notariusza publicznego wskazywałoby, że pisarz oprócz funkcji pełnionych w kancelarii miejskiej sprawował też inne. Mianem „*publicus notarius*” określił siebie pisarz Andrzej. Skoro reprezentował on notariat publiczny, musiał spełnić wymogi postanowień statutowych prymasa Trąby z 1420 r. W związku z tym zobowiązany był uzyskać dopuszczenie od samego biskupa lub jego zastępców, które otrzymywał po okazaniu dyplomu kreacji, kontroli posiadanych umiejętności, złożeniu przysięgi lojalności oraz pozostawieniu próbki pisma i rysunku znaku w księgach wpisów kancelarii kościelnych, por. K. Skupieński: *Notariusze i notariat...*, s. 178. Co ciekawe, Andrzej chyba nie był stanu duchownego, co również stanowiło niezwykłą rzadkość. K. Skupieński zauważa, że notariusze publiczni w kancelarii miejskiej pojawiali się rzadko, niemniej odnotowujemy takie przypadki; niekiedy łączono stanowisko pisarza z notariatem. Por. Tenże: *Notariat...*, s. 122—123, gdzie szerzej na temat powstania i funkcjonowania notariatu publicznego.

²⁰ A. Bartoszewicz: *Piśmienność mieszczańska...*, s. 133—136.

²¹ „[...] per studentem Pragensis protunc rectorem scole Chrzanowiensis scriptum Nicolaum Jacobi de [nieczytelne — D.L.-Ż.] dyaconum” — ANKr, *Akta miasta Chrzanowa*, sygn. Dep. 36, wewnętrzna strona okładki.

²² „Nicolaus prorektor scole” — tamże, s. 24.

²³ Tamże, s. 64—65. Znajdujące się także na s. 64 wpisy z lat wcześniejszych dokonane zostały przez inną rękę pisarską.

²⁴ Tamże, s. 23. Róg karty jest naderwany, zatem nie wiadomo, o który dokładnie rok chodzi, ale możemy przypuszczać, że jest to 1421 r., gdyż kolejne rachunki dotyczą 1422 r.

²⁵ Nie znamy daty dziennej zapiski wydatków miejskich, natomiast wpis inauguracyjny księgę dokonany został w dniu św. Praksedy („in die Praxedis virginis”), czyli 21 lipca, co oznacza, że wówczas jeszcze Mikołaj pracował jako pisarz i nauczyciel.

wpisów jeszcze w roku 1422. Wobec tego kwotę tę być może wypłacono nieznanemu z imienia rektorowi szkoły lub notariuszowi bądź też osobie łączącej obie te funkcje, która była poprzednikiem Mikołaja. Prócz niego w księdze odnotowano imiona jeszcze dwóch notariuszy. Jednym z nich był Piotr, syn Staszka²⁶. Przy zapisce, którą zanotował, brakuje daty, ale nazwiska wymienionych w niej rajców pozwalają ustalić, że nastąpiło to między 1424 a 1426 rokiem. Analiza pisma Piotra wykazała, że zajmował on stanowisko pisarza w latach 1425—1428. Prawdopodobnie między kadencją Mikołaja a Piotra zapiski wnoszone były przez dwie inne osoby, na co wskazuje analiza paleograficzna pisma, którym dokonano wpisów wciągniętych do rękopisu w tym okresie. Zapewne po Piotrze pisarzem został Andrzej, syn Bartłomieja, pełniący także funkcję rajcy miejskiego²⁷. Przynależność do elity władzy wskazuje na stosunkowo wysoką pozycję społeczną pisarza, co było charakterystyczne zwłaszcza w początkowej fazie kształtowania się gminy miejskiej. Jednakże od początku XV wieku można zaobserwować powolny spadek znaczenia tej grupy zawodowej w hierarchii społeczności miejskiej, co z czasem doprowadziło do deprecjacji zawodu pisarza²⁸. Andrzej raczej krótko zajmował się prowadzeniem ksiąg, gdyż ok. 1433 roku zarówno w księdze radzieckiej, jak i ławniczej pojawiła się kolejna ręka pisarska. Najprawdopodobniej należała ona do Jana, ówczesnego rektora szkoły. Dysponujemy tylko jedną zapiską, pochodzącą z 1438 roku, w której Jan podał informację, że jest jej autorem („per me Johanne[m] rectorem scole Chrzanoviensis”)²⁹. Jako nauczyciel występował w źródłach w latach 1438—1450³⁰, natomiast analiza pisma wskazuje, że prawdopodobnie prowadził księgi już na początku lat 30. XV wieku, do ok. 1453 roku. W tym samym okresie pojawiła się jeszcze inna, przygodna ręka, co sugerowałoby, że równocześnie wpisy były wnoszone przez kogoś innego, być może członka władz³¹. Nie można też zdecydowanie wykluczyć, że w kancelarii zatrudniono wówczas dodatkowego pisarza. Zapiski wciągnięte do ksiąg w latach 50. XV wieku i na początku lat 60. tego stulecia dokonane zostały przez niewprawioną rękę. W tym samym czasie pojawił się kolejny pisarz. Był nim

²⁶ „Petrus Staskoni filius notarius civitatis Chrzanow” — ANKr, *Akta miasta Chrzanowa*, sygn. Dep. 36, s. 3. Brak daty przy tej zapisce.

²⁷ „Coram me Andrea Bartolomei de Chrzanow publico notario” — tamże, s. 12.

²⁸ H. Samsonowicz: *W sprawie początków patrycjatu miast polskich*. W: *Kultura średniowieczna i staropolska. Studia ofiarowane Aleksandrowi Gieysztorowi w pięćdziesięciolecie pracy naukowej*. Warszawa 1991, s. 570; A. Bartoszewicz: *Piśmienność mieszczańska...*, s. 185.

²⁹ ANKr, *Akta miasta Chrzanowa*, sygn. Dep. 36, s. 84.

³⁰ Tamże, s. 43, 51, 84; sygn. Dep. 37, s. 46, 95.

³¹ Na możliwość taką w odniesieniu do kancelarii małych miast uwagę zwrócił H. Samsonowicz: *Z badań nad kancelarią...*, s. 247. Podobne spostrzeżenia wysunął J. Wymułek w odniesieniu do najstarszej księgi miejskiej Pszczyny — Tenże: *Pszczyna i jej społeczeństwo w późnym średniowieczu 1466—1517*. Warszawa 2008, s. 28.

Piotr *notarius et rector ecclesiae* odnotowany w 1461 roku³². *Petrus rector* wystąpił jeszcze w roku 1462 i 1464³³. Najprawdopodobniej zapiski wniesione do 1466 roku wyszły spod jego ręki. W tym mniej więcej czasie nastąpiła kolejna zmiana pisarza, który prowadził księgi do ok. 1477 roku. Piotr zamyka listę poznanych z imienia pisarzy miejskich średniowiecza. Nazwiska późniejszych pracowników kancelarii znane są dopiero z końca następnego stulecia. Jest jednak możliwe, że po Piotrze kancelarię prowadził, pełniąc funkcję pisarza miejskiego, niejaki Marcin, który zastąpił tegoż Piotra na stanowisku rektora szkoły³⁴. Do końca analizowanego okresu zidentyfikowano jeszcze co najmniej siedem rąk pisarskich, przy czym niektóre dokonały niewielu wpisów. Co ciekawe, więcej odnotowano ich w księdze radzieckiej niż w ławniczej, co mogłoby wskazywać, że w tej pierwszej zapiski były wnoszone także przez rajców. Wpisy dokonane przez wszystkich zidentyfikowanych pisarzy cechuje staranne pismo, używa się w nich standardowych metod abrewiacji. Formularze stosowane w księdze radzieckiej są bardziej rozbudowane od tych z księgi ławniczej, gdzie z reguły wpisywano tylko krótką notkę o rodzaju wnoszonej sprawy.

Na podstawie zgromadzonych informacji nie można zbyt wiele powiedzieć o pisarzach miejskich Chrzanowa, ich statusie majątkowym czy społecznym oraz posiadanych umiejętnościach. Dwóch z nich było osobami duchownymi. Z kolei Andrzeja, będącego również rajcą miejskim, zaliczyć należy nie tylko do elity intelektualnej miasta, ale i do elity władzy. Nie wiadomo, kto podejmował decyzję o zatrudnieniu pisarza — czy należała ona do kompetencji rajców, czy może ze względu na formę własności miasta do właściciela tego ośrodka. Podobnie nie udało się niczego ustalić w kwestii kryteriów, jakimi kierowano się przy doborze pisarza. Przypuszczać można, że prócz oczywistych, takich jak umiejętność czytania i pisania po łacinie, a także znajomość przepisów prawa magdeburskiego, istotne były przymioty osobiste, jak: pilność, dyspozycyjność, dyskrecja. Wykształcenie uniwersyteckie potwierdzono w przypadku tylko jednego pisarza, pozostali ukończyli z pewnością co najmniej szkoły parafialne. Niewykluczone, że utarł się tu zwyczaj, iż kancelarię prowadził rektor szkoły. W Chrzanowie mamy bowiem do czynienia z dosyć powszechną sytuacją, odnotowywaną również w innych miastach, np. w wielkopolskim Poniecu czy małopolskim Kazimierzu i Krośnie³⁵, gdzie pisarz

³² ANKr, *Akta miasta Chrzanowa*, sygn. Dep. 37, s. 151. W zapisce z 1457 r. wspomina się o notariuszu (*notario*), możliwe zatem, że chodziło tu o Piotra, którego i później określano w ten sposób — tamże, sygn. Dep. 36, s. 75.

³³ Tamże, sygn. Dep. 36, s. 98; sygn. Dep. 37, s. 169.

³⁴ AMetrKra, AOofKr, sygn. 2, s. 18.

³⁵ M. Friedberg: *Kancelaria miasta Kazimierza...*, s. 160; T. Jurek: *Mikrokosmos...*, s. 46; F. Leśniak: *Elita intelektualna...*, s. 22. Analogiczne sytuacje zaobserwowano w Nowym Sączu, Bochni oraz Pszczynie. Wydaje się więc, że wielkość miasta nie odgrywała roli,

pełnił równocześnie funkcję rektora szkoły³⁶. Co więcej, możliwe, że taki był wymóg stawiany przez władze kandydatom na to stanowisko, skoro tego typu praktykę stosowano też w innych ośrodkach³⁷. Nasuwa się pytanie o to, które zajęcie traktowali oni jako podstawowe. Obie funkcje pełnił Mikołaj, wymieniony jako nauczyciel już w 1415 roku³⁸. Wspomniany Andrzej, prowadzący kancelarię w 1428 roku, jako rektor szkoły odnotowany został w 1426 roku, 5 lat później zaś określa się go już jako byłego nauczyciela³⁹. Nie ma zatem pewności, czy sprawował obie funkcje równocześnie, czy stanowisko pisarza objął dopiero po odejściu ze szkoły. Prawdopodobnie rektor szkoły Jan równolegle przez wiele lat prowadził także kancelarię miejską⁴⁰.

Przypuszczać można, że pisarze za swoją pracę otrzymywali stałą pensję, wypłacaną im przez rajców z kasy miejskiej. Na tego typu praktykę wskazuje wspomniana zapiska wydatków miejskich, wśród których był 1 wiardunek (12 groszy) wypłacony *magistro antiquo*⁴¹. Dodatkowe dochody czerpano głównie z pobierania opłat od dokonywanych w księdze wpisów⁴². Wiadomo, że od jednego wpisu na sądzie pisarz pobrał 1 grosz⁴³. Otrzymywał

a pisarze byli równocześnie nauczycielami w ośrodkach niemal każdej kategorii, zob. K. Skupieński: *Notariat...*, s. 128—129; J. Wymulek: *Pszczyna...*, s. 26.

³⁶ Według B. Groickiego, nie było to dobre rozwiązanie, jak bowiem pisze: „na mistrza szkolnego ten urząd wkładają, na którego dosyć pracy jest, gdy rząd kościelny i szkolny dobrze wiedzie...” — Tenże: *Porządek sądów i spraw miejskich prawa magdeburskiego w Koronie Polskiej*. Wyd. K. Koranyi. Warszawa 1953, s. 40—41. Zdaniem A. Bartoszewicz, częsta zmiana rąk pisarskich w księgach, które prowadzili pisarze będący równocześnie nauczycielami w szkołach parafialnych, wskazuje, że traktowali oni pracę na stanowisku rektora jako zajęcie tymczasowe, por. Taż: *Piśmienność mieszczańska...*, s. 206, przyp. 206.

³⁷ Wymóg taki stawiano w Kazimierzu, zob. M. Friedberg: *Kancelaria miasta Kazimierza...*, s. 143—146. W Krośnie, zgodnie z rozporządzeniem wydanym przez królową Zofię w 1442 r., nauczycielem w tamtejszej szkole parafialnej powinien być każdy pisarz miejski, zob. F. Leśniak: *Elita intelektualna...*, s. 22.

³⁸ ANKr, *Akta miasta Chrzanowa*, sygn. Dep. 36, s. 24.

³⁹ W 1426 r. wymieniony jako aktualny nauczyciel, w 1431 r. zaś jako „magister olim Chrzanouiensis” — ZDKK, Cz. 2, nr 268; ANKr, *Akta miasta Chrzanowa*, sygn. Dep. 36, s. 10.

⁴⁰ ANKr, *Akta miasta Chrzanowa*, sygn. Dep. 36, s. 84.

⁴¹ Tamże, s. 23. Zanotowano, że kwotę tę wypłacono *magistro antiquo*, co może oznaczać również, iż otrzymał ją nauczyciel. Biorąc jednak pod uwagę fakt, że w 1421 r. jedna osoba pełniła obie funkcje, nie sposób ustalić, czy zapłata ta dotyczyła jednego, czy też obu wspomnianych zajęć. Wiadomo ponadto, że określeniem „magister” tytułowano także pisarzy.

⁴² Z 1438 r. pochodzi informacja na ten temat, bez podania kwoty. Pisarz zanotował spłatę zastawu: „et super hoc Kosczal dedit magistro pro eo quod scripsit” — tamże, s. 9. J. Maliniak (*Uposażenie i przywileje rady oraz pisarza miejskiego w średniowiecznej Świdnicy*. W: *Człowiek — obraz — tekst. Studia z historii średniowiecznej i nowożytnej*. Red. M.L. Wójcik. Dzierżoniów 2005, s. 55—58) opisał szczegółowo elementy i wysokość wynagrodzenia pisarza świdnickiego oraz kwoty, jakie pobierał od klientów kancelarii za różnego rodzaju wpisy.

⁴³ ANKr, *Akta miasta Chrzanowa*, sygn. Dep. 38, s. 493. Podobną opłatę na początku XV w. pobierał notariusz Krakowa, por. B. Wyrozumska: *Kancelaria...*, s. 38.

on też pewne kwoty od osób przyjmujących prawo miejskie, z tytułu wniesienia tego faktu do księgi⁴⁴. Trudno więc ostatecznie stwierdzić, na jakim poziomie kształtował się rzeczywisty dochód pisarza miejskiego⁴⁵.

Nie sposób ustalić, ile dokumentów rocznie wystawiała kancelaria miejska. Nie dysponujemy żadnym tego typu wytworem sporządzonym przez pisarzy Chrzanowa w interesującym nas okresie. Informacje o tym, że je wystawiano, czerpiemy dzięki wciągnięciu niektórych z nich do ksiąg lub na podstawie zapisek wniesionych do rękopisu, w których notowano, że strona przedstawiła przed urzędem dokument. Wzmianki źródłowe na ten temat dotyczą przede wszystkim dokumentów zewnętrznych, dostarczanych przed oblicze władz Chrzanowa. Część z nich to tzw. listy urodzajne, które prawdopodobnie po przeczytaniu, czasem przepisaniu do księgi, zwracano okazicielowi⁴⁶. Inny rodzaj dokumentów, jakie otrzymywały władze miasta, to pouczenia w sprawie zastosowania przepisów prawa magdeburskiego. Organy samorządowe zwracały się czasem do większych ośrodków z prośbą o pouczenia. Według ustaleń Henryka Samsonowicza z reguły dotyczyło to miast średnich⁴⁷. W księdze miejskiej Chrzanowa odnaleziono wpis poświadczający tego typu praktykę. W roku 1437 otrzymano wyrok Sądu Najwyższego Prawa Magdeburskiego na Zamku Krakowskim dotyczący roli, który odczytany został w obecności wójta i ławników, a następnie wciągnięty do księgi⁴⁸. Zanotowano tu jednak jedynie ogólny wyrok w toczącym się sporze, wspominając o „dokumencie pełnej treści” (*in litteram plenius*), gdzie podano szczegóły. Wprawdzie w zapisce tej nie wymieniono imion procesujących się stron, ale zapewne tej samej sprawy dotyczył drugi wyrok sądu pochodzący z tego samego roku. Dokument ten dostarcza informacji o stronach procesowych. Spór toczył się pomiędzy Elżbietą, wdową po Jakubie Szandicz de Gorinicz, a mieszczanami chrzanowskimi: Frankiem i Maciejem Kampni. Zanotowano, że powódka dysponowała jakimś dokumentem z pieczęcią miejską, stwierdzającym dokonanie wpisu

⁴⁴ W 1457 r. przyjęta do prawa miejskiego wdowa Katarzyna złożyła urzędowi 4 grosze i pisarzowi grosz: „nobis posuit 4 grossos a notario grossus” — ANKr, *Akta miasta Chrzanowa*, sygn. Dep. 36, s. 75. Podobnie w Pszczynie za tego typu wpis notariusz otrzymywał 1 grosz, por. J. Wymułek: *Pszczyna...*, s. 22.

⁴⁵ A. Bartoszewicz obliczyła, że w 1507 r. dokonano 24 wpisów do księgi ławniczej, z czego jeden zanotowany był inną ręką pisarską. Do tego dodała sprawy wciągnięte do księgi radzieckiej (ok. 15 rocznie), a to według badaczki oznacza, że dodatkowy dochód pisarza z tytułu opłat pobieranych od zapisania sprawy mógł wynosić niecałą grzywnę rocznie, por. A. Bartoszewicz: *Piśmienność mieszczańska...*, s. 155.

⁴⁶ *Littera conservatoria*; informacje o ich dostarczeniu i pokazaniu sądowi znajdują się także w księdze ławniczej. Przykładowe wpisy: „Mathias alias Maczeyek demonstravit et portavit litteram sue conservatorium de Rigulicze”; „Jacub Kriss portavit et demonstravit litteram expurgatoris de Florencia”; „Nicolaus dictus Baccalarz demonstravit litteram conservatorium de Bandzen” — ANKr, sygn. Dep. 37, s. 78, 92, 99, 105.

⁴⁷ H. Samsonowicz: *Kultura prawnicza...*, s. 323.

⁴⁸ ANKr, *Akta miasta Chrzanowa*, sygn. Dep. 36, s. 6.

w aktach⁴⁹. Wpis ten stanowi jednocześnie potwierdzenie prowadzonej przez miasto korespondencji. Sądzić można, że list z prośbą o poradę prawną sporządzony został przez pisarza miejskiego.

Zapiska ta jest również świadectwem potwierdzającym wystawianie przez kancelarię, zapewne na prośbę zainteresowanych, dokumentów stwierdzających dokonanie czynności prawnej. Takim pismem dysponował też niejaki Stanik, procesujący się ze swoim bratem o dziedzictwo. Na potwierdzenie faktu, że wykupił on część należącą do brata, przedłożył przed sądem dokument z pieczęcią miejską. Sprawa toczyła się w roku 1446, a wspomniane pismo pochodziło sprzed 32 lat⁵⁰, co oznacza, że wystawiono je w 1414 roku. Zapiska ta w odniesieniu do kancelarii chrzanowskiej jest także najstarszą świadczącą o przedstawieniu przed sądem miejskim dokumentu jako środka dowodowego w toczącym się procesie. Z pewnością wystawiano ich znacznie więcej, a liczba ta powiększała się wraz ze wzrostem zaufania do słowa pisanego.

Na marginesie dodać można, że mieszczanie mieli kontakt z dokumentami pochodzącymi nie tylko z kancelarii miejskiej. Zapiski z XVI wieku dostarczają informacji o tym, że dziedzic miasta, nadając mieszczanom nieruchomości w użytkowanie, dokonywał tego w formie pisemnej, wystawiając im odpowiednie przywileje. W 1438 roku na zamku w Bobrku, będącym siedzibą Ligęzów, sporządzono przywilej, w którym właściciel miasta zezwolił plebanowi z pobliskich Płok wybudować browar na pustym placu, zwalniając go z tego tytułu z wszelkich podatków i danin. Do dokumentu przywieszono pieczęć, a jego treść jest znana dzięki wciągnięciu jej do księgi⁵¹. Można przypuszczać, że wystawianie tego typu przywilejów nie leżało w gestii kancelarii miejskiej, ale pisarza zatrudnionego przez właściciela miasta⁵².

Istotną kwestią w odniesieniu do Chrzanowa jest problem miejsca przechowywania dokumentów i ksiąg miejskich. Wydaje się, że nie wydzielono tu odrębnego pomieszczenia dla archiwum miejskiego. Małe ośrodki charakteryzowały się tym, że ich kancelaria rzadko dysponowała oddzielnym pomieszczeniem, a dokumenty i akta przechowywane były w domach członków władz⁵³. Z dużym prawdopodobieństwem można stwierdzić, że tak było

⁴⁹ „[...] in actis vobis presentis inscripsit” — tamże, s. 30—31.

⁵⁰ „[...] litteram sigillate monstrat sigillum ciuitatis predictae” — tamże, s. 48.

⁵¹ Tamże, s. 38—39.

⁵² W mieście mieszkały osoby określane mianem pisarza zamkowego (Wojciech „notarius castri Bobrek” — tamże, sygn. Dep. 37, s. 199, 249), bobrkowskiego (Stanisław — tamże, sygn. Dep. 40, s. 288), czy też zwane pisarzami pańskimi (Marcin Rostkowski — tamże, sygn. Dep. 38, s. 198, 249; sygn. Dep. 40, s. 145, 212; sygn. Dep. 42, s. 79).

⁵³ Możliwe także, że przechowywano je w kościele parafialnym, por. A. Bartoszewicz: *Ratusz w małych miastach polskich w XV—XVI w.* „Rocznik Dziejów Społecznych i Gospodarczych” 2014, T. 74, s. 163.

i w Chrzanowie, chociażby ze względu na fakt, że niemal do końca XVII wieku miasto nie miało ratusza⁵⁴. Posiedzenia sądów odbywały się wobec tego w domach rajców, wójta sądowego, czasem ławników⁵⁵, a cały zasób aktowy gromadzony był w skrzynkach, w których znajdowały się zapewne także pieczęcie⁵⁶. Taka forma przechowywania pozwalała na jego swobodne przenoszenie. Nie można wykluczyć, że podobnie jak w Starej Warszawie skrzynia z bieżącymi aktami znajdowała się w domu pisarza, który tam wykonywał część czynności kancelaryjnych⁵⁷. W skrzyniach gromadzono nie tylko księgi wpisów, zarówno bieżące, jak i te już zapisane, ale też dokumenty, listy i przywileje, które miasto otrzymywało. Zapewne tam znajdowały się dokumenty lokacyjne, które nie przetrwały do naszych czasów, oraz przywilej wystawiony w 1500 roku przez dziedzica miasta, określający przywileje i obowiązki mieszczan⁵⁸. W skrzynce, a właściwie skrzyneczce (*in cistela [sic!]*), deponowano również pieniądze należące do miasta i Kościoła, nad którymi nadzór sprawowała rada⁵⁹. Dostęp do skrzynki, poza samym pisarzem, mieli jedynie urzędnicy miejscy.

Z usług kancelarii miejskiej korzystali nie tylko członkowie władz, ale także mieszkańcy ośrodka. Zgodnie z postulatem K. Skupieńskiego termin „funkcje notarialne ksiąg miejskich” należałoby zastąpić określeniem „rejestrowanie działań prawnych osób prywatnych”⁶⁰. Analiza wpisów wciągniętych do dwóch najstarszych ksiąg pokazuje, że przeważały, zwłaszcza w księdze ławniczej, zapiski na rzecz osób trzecich, głównie zapisy przebiegu postępowania procesowego i czynności prywatno-prawnych mieszczan. Najczęściej klientami kancelarii byli przedstawiciele zamożniejszego mieszczaństwa, z racji posiadanego majątku rejestrujący w księgach różnego rodzaju transakcje z nim

⁵⁴ Szczegółowa analiza problemu powstania ratusza w mieście znajduje się w mojej pracy doktorskiej. W opisie tego budynku z 1784 r. nie wspomina się o archiwum, zob. D. Żurek: *Socjotopografia...*, s. 62—64.

⁵⁵ Nie ma potwierdzenia źródłowego teza, że posiedzenia odbywały się także w domach zwykłych mieszczan, jak podaje A. Bartoszewicz, powołując się na zapiski ze stron 27, 84, 92, znajdujące się w księdze sygn. Dep. 36 (Taż: *Piśmienność mieszczańska...*, s. 132, przyp. 554). Wprawdzie przy imionach osób, u których odbył się sąd, nie podano pełnionej przez nie wówczas funkcji, ale ze sporządzonego przeze mnie spisu urzędników miejskich wynika, że wszyscy oni byli w tym okresie przedstawicielami władzy. Sześciu z nich było rajcami, jeden zaś ławnikiem.

⁵⁶ W skrzynkach przechowywano materiały aktowe w Bełżycach, Czemiernikach, Kraśniku, por. J. Łosowski: *Dokument i księga wpisów...*, s. 156. Podobną praktykę stosowano w Lublinie aż do XVII w., mimo że w mieście istniało archiwum ratuszowe, por. M. Stankowa: *Kancelaria miasta Lublina...*, s. 73.

⁵⁷ Z. Górski: *Organizacja kancelarii...*, s. 22.

⁵⁸ ANKr, rkps nr Dok. Dep. 343. Dokument zachował się w oryginale wraz z przywieszoną do niego pieczęcią.

⁵⁹ ANKr, *Akta miasta Chrzanowa*, sygn. Dep. 36, s. 20, 85, 86.

⁶⁰ K. Skupieński: *Notariusze i notariat...*, s. 181.

związane, np. kupno-sprzedaż, zastaw, dzierżawa. Wpis w księdze stanowił potwierdzenie dokonanej czynności, co chroniło strony przed nieuczciwym kontrahentem czy roszczeniami krewnych⁶¹.

Do prawidłowości poświadczonych w toku niniejszych rozważań, a w literaturze przedmiotu stwierdzonych jako charakterystyczne dla kancelarii małych miast późnego średniowiecza, można zaliczyć — po pierwsze — brak odrębnego miejsca dla celów wytwarzania i przechowywania dokumentacji aktowej, po drugie — zatrudnianie tylko jednego pisarza, obsługującego zarówno urząd radziecki, jak i wójtowsko-ławniczy. Dodatkowo zjawiskiem ujawnionym podczas przeprowadzonej analizy, a jak pokazują przykłady z innych miast — dość powszechnym, było łączenie przez jedną osobę dwóch funkcji: pisarza miejskiego i rektora szkoły parafialnej. Wykazano również przesłanki przemawiające za tym, że wpisów do ksiąg dokonywali także członkowie władz, co stanowiłoby potwierdzenie przypuszczenia wysuniętego wiele lat temu przez H. Samsonowicza. Przeprowadzona analiza środowiska pisarzy miejskich Chrzanowa wprowadzie z uwagi na braki źródłowe nie jest kompletna, ale może stanowić przyczynek do dalszych badań nad tą problematyką. Tym samym można stwierdzić, że kancelaria miasta Chrzanowa była typową jednostką posiadającą cechy charakterystyczne dla małego miasta późnego średniowiecza. Wyprowadzone w toku niniejszych rozważań wnioski poszerzają stan dotychczasowej wiedzy o organizacji i pracy kancelarii małego ośrodka.

Kancelaria poprzez swoją działalność miała wpływ na rozwój miasta średniowiecznego, zwłaszcza w procesie recepcji pisma oraz prawa miejskiego. Jednakże zakres jej funkcjonowania był wprost proporcjonalny do wielkości ośrodka i jego poziomu gospodarczego. Kancelaria kształtowała się wraz z rozwojem społeczeństwa, w którym systematycznie wzrastała potrzeba uwierzytelniania dokonywanych czynności prawnych na piśmie i przed obliczem sądu. Z uwagi na fakt, że Chrzanów był małym ośrodkiem, funkcjonująca tu w okresie średniowiecza kancelaria nie rozwinęła się znacząco, jednak nie umniejsza to roli, jaką odegrała w społeczności miejskiej.

⁶¹ J. Łosowski: *Dokument i księga wpisów...*, s. 158.

Dorota Lisowicz-Żurek

**A small town hall — organisation, functions, significance
on the example of Chrzanów in the 15th and 16th centuries**

Summary

The article is devoted to the functioning of a small town hall. The source basis for the research were two oldest Chrzanów municipal records, including the records from the period between 1408 and 1526. There was a search for the answers to questions related to the time when such a unit was organised in the centre undergoing the research and the functions it had with respect to the local authorities and inhabitants of the town. The milieu of town clerks was also analysed. On the basis of the sources, it was possible to identify a few of them. It was demonstrated that this function was held both by clergymen and laymen. In Chrzanów there was also one trend observed in other town as well, namely that the clerks in the town hall at the same time were teachers in the local parish school. In the period undergoing the research, the town did not have a separate room for the town hall and the documentation was stored in chests, most likely by the members of the town authorities or by the town clerk. It was observed that the Chrzanów town hall in the 15th—16th centuries followed the town hall model characteristic of other studied towns of similar size.

Dorota Lisowicz-Żurek

**Kanzlei einer kleinen Stadt — Organisation, Funktionen, Bedeutung
am Beispiel der Stadt Chrzanów im 15.—16.Jh.**

Zusammenfassung

Der Artikel ist der Tätigkeit der Kanzlei in einer kleinen Stadt gewidmet. Die Grundlage der Forschungen bildeten zwei älteste Stadtbücher von der Stadt Chrzanów, die die Vermerke aus den Jahren 1408—1526 umfassten. Man wollte erfahren, wann diese Kanzlei gegründet wurde und welche Funktionen sie der Selbstverwaltungsgewalt und den Stadteinwohnern gegenüber erfüllte. Untersucht wurde auch das Milieu von Stadtschriftstellern und es ist anhand der Quellen gelungen, einige von ihnen zu identifizieren. Dieser Posten war sowohl von Geistlichen als auch Laien bekleidet. Ebenso wie in anderen Städten war es in Chrzanów üblich, dass die Kanzleiangestellten gleichzeitig die Stellung eines Lehrer in der Pfarrschule innehatten. In der zu untersuchten Zeit gab es zwar in Chrzanów keinen separaten Raum für die Stadtkanzlei und die Dokumentation war in den Kästen höchstwahrscheinlich bei den Ratsherren oder beim Schriftsteller aufbewahrt. Zusammenfassend kann man sagen, dass die Kanzlei in Chrzanów des 15. und 16.Jhs in das für andere untersuchte Kleinstädte charakteristische Modell der Kanzlei hineinpasste.